

Hardsyssel Historiske Samfund udsender med jævne mellemrum et elektronisk nyhedsbrev til vores medlemmer med stort og småt om arrangementer, hvad bestyrelsen har gang i, og hvad du som medlem kan forvente og glæde dig til.

Invitation til sommermødet:

Til tørvegravning på Klosterlund Museum

En del af Klosterlund Museum, der er ramme om sommermødet i Hardsyssel Historisk Samfund.

Engang spillede tørv fra de gamle moser en stor betydning for både energiforsyning og beskæftigelse, både lokalt og på landsplan. Det var især tilfældet i området ved Engesvang. Ja, det var faktisk tørvegravning og den industrielle udnyttelse af den, der skabte bysamfundet Engesvang.

Den spændende historie om tørvegravningens betydning får deltagerne i Hardsyssel Historisk Samfunds **sommermøde lørdag den 14. juni** lejlighed til at opleve i Klosterlund Museum ved Engesvang. Klosterlund Muesum har til huse i en tidligere tørvefabrik. Her kan man opleve historien om tørveindustrien og hede opdyrkningen omkring Bølling Sø, hvor gården Klosterlund spillede en vigtig rolle.

Om Jan Svendsen

Det er Jan Svendsen, Brande, der i sit foredrag ved sommermødet sætter ord på tørvegravningens betydning. Jan Svendsen, der gennem 10 år har været stærkt engageret på Søby Brunkulsmuseum som formand og som guide med 1.000

rundvisninger, har bl.a. skrevet flere bøger om brunkul og tørvegravning.

Hans første bog handlede om brunkul, "det brune guld". Bogen, som stadig trykkes, har rundet 10.000 eksemplarer. Hans næste bog "Tørvene triller" om tørvegravningens historie er udsolgt med 8.000 eksemplarer.

Jan Svendsen, der holder foredrag om tørvegravningens betydning.

- Denne bog har sendt mig rundt i hele landet. Det gælder også et af de helt store områder, nemlig Engesvang/Moselund/Klosterlund, hvor jeg har fået masser af god hjælp og fremragende materiale på Lokalhistorisk Arkiv. Jeg fortsatte historien om dansk energiforsyning med bøger om dansk olie og naturgas og om vedvarende energi samt energiens politiske betydning og indgreb fra kongen/staten gennem 800 år, senest efter Ruslands overfald på Ukraine – bogen "Energi eller kaos", fortæller Jan Svendsen.

Læs andetsteds i dette nyhedsbrev Jan Svendsens introduktion til foredraget om tørvegravningens betydning på Hardsyssel Historisk Samfunds sommermøde.

Guidet rundvisning ved Bølling Sø

Deltagerne i sommermødet får også lejlighed til at stifte bekendtskab med og høre om det naturskønne område ved Bølling Sø, der ligger lige ved Klosterlund Museum. Bølling Sø er Danmarks tredjestørste sø, der er dannet ved lukning af en gammel kanal i 2004. Det er den kendte kulturpersonlighed på egnen, John Juul Eriksen, Engesvang, der er guide ved rundvisningen ved Bølling Sø.

Det første museum i Klosterlund ved Stenholt Skov, tæt ved det rigtige Klosterlund Museum i dag. Det var den store tørvefabrikant i Engesvang, Martin Anckersen, der fik det opført i 1933.

Program for sommermødet

Hardsyssel Historisk Samfunds sommermøde på Klosterlund Museum starter kl. 14 og slutter kl. 17. Alle er velkomne.

Adressen på Klosterlund Museum er Kragelundvej 6 A, 7442 Engesvang.

Programmet for dagen er følgende:

- Kl. 14.00: Velkomst.
- Kl. 14.15: Foredrag ved Jan Svendsen om tørvegravningens betydning.
- Kl. 15.15: Kaffe og kage. Pris pr. person, inkl. entré, er 150 kr. for medlemmer og 200 kr. for ikke-medlemmer.
- Kl. 16.00: Rundvisning i Klosterlund Museum og guidet rundvisning ved Bølling Sø med John Juul Eriksen, Engesvang, som guide.
- Kl. 17.00: Afslutning.

VIGTIGT: Af hensyn til kaffen er **tilmelding til sommermødet nødvendigt**. Tilmelding kan ske på Hardsyssel Historisk Samfunds hjemmeside www.hardsyssel.org Tilmelding kan også ske telefonisk til foreningens formand, Gudrun Gormsen, på tlf. 5153 6560 eller 9740 1887.

Sidste frist for tilmelding er tirsdag den 10. juni.

De næste arrangementer

Næste arrangement:

Helge Sander til Historiens Dag

Efter sommermødet den 14. juni på Klosterlund Museum er den årlige Historiens Dag det næste arrangement i Hardsyssel Historisk Samfund.

Det er lørdag den 25. oktober på Skærum Mølle ved Vemb.

Her holder tidligere minister og tidligere borgmester i Herning, Helge Sander, foredrag om professionaliseringen af dansk idræt. Det er også på Historiens Dag, at den årlige udgivelse af Hardsyssels Årbog præsenteres.

I de næste nyhedsbreve kan du læse mere om Historiens Dag og foredraget med Helge Sander. **Sæt allerede nu kryds i din kalender ved lørdag den 25. oktober.**

Bestyrelsen i Hardsyssel Historisk Samfund er også i gang med at planlægge foreningens tre arrangementer i 2026 – årsmødet i marts, sommermødet og Historiens Dag i oktober. Det kan du også læse mere om i de næste nyhedsbreve.

Introduktion til Jan Svendsens foredrag:

Fra et mystisk sted i mosen til værdifuld energiforsyning

"I tidernes morgen fremstod mosen som et mystisk sted, hvor dyndkongen herskede sammen med mosekønen, lygtmænd og ellepiger. Vores forfædre holdt sig stort set fra mosen. Imens voksede mosens dynd stille og roligt år efter år, så der i det skjulte opstod brændsel, som viste sig værdifuld, da skovene svandt ind. Arbejdet med og energien fra tørv holdt den værste nød fra døren hos danskere, som levede på sultegrænsen. Men tørvegravning fungerede også som en hyggelig adspredelse i den trivielle hverdag".

Sådan skriver Jan Svendsen bl.a. i introduktionen til det foredrag om tørvegravningens betydning, som han holder ved sommermødet i Hardsyssel Historisk Samfund lørdag den 14. juni i Klosterlund Museum ved Engesvang. Her er med Jan Svendsens ord, hvad deltagerne i sommermødet kan glæde sig til at få uddybet om tørvegravningens betydning:

Fra selvforsyning til nødforsyning

"Når samfundets energiforsyning ad sædvanlige kanaler svigtede, voksede tørv fra primært selvforsyning til samfundets nødforsyning – første gang for alvor i København under Englandskrigene 1804-1807. Under 1. verdenskrig udeblev den udenlandske brændsel, og industriel tørveproduktion vandt frem, men vi glemte stort set tørvne igen. Endog under krisen i 1930-erne

leverede moserne faktisk kun til ejerne, selv om energiforbruget voksede markant.

2. verdenskrig betød, at tørv sammen med brunkul igen bragte kærkommen nødhjælp med brændsel og beskæftigelse. Menneskers indsats i tørvemoser og brunkulslejer i 1940-erne imponerer mig oprigtigt. I løbet af 1950-erne vendte den udenlandske brændsel tilbage, og kultiveringen overtog mange moser, som dermed omfatter både naturhistorie og kulturhistorie.

I Klosterlund Museum giver gamle maskiner, originale genstande, tekster og billeder et godt indblik i, hvordan arbejdet med tørvegravning er foregået, og hvordan man har lavet og anvendt tørvne.

Udviklingen i Engesvang Sogn

Fire faktorer har påvirket udviklingen i Engesvang Sogn – hærvejen, udtørringen af Bølling Sø i 1872, Silkeborg-Herning banen gennem sognet i 1877 og de store tørvemoser.

Tørveepoken strækker sig over ca. 100 år fra 1870 til 1970 med ca. 50 registrerede tørveværker. Egnen var for et par menneskealder siden blandt de ensomste i Jylland. Sjældent kom andre fremmede end taterbanderne på betleri.

En enlig herregård, "Moselundgård", lå ved mosens rand. Tørveproduktionen var begyndt i 1857, men svært at afsætte på grund af transporten. Derfor betød det meget med jernbanen i 1877, som oprindeligt var planlagt sydligere, men på grund af tørveproduktion valgtes en sløjfe omkring Moselund-Engesvang", skriver Jan Svendsen i sin introduktion til sommermødet den 14. juni.

I 2018 holdt Hardsyssel Historisk Samfund sit sommermøde i Søby Brunkulslejer. Her fortalte Jan Svendsen om brunkulslejernes spændende historie. Ved foreningens sommermøde den 14. juni 2025 holder han i Klosterlund Museum ved Engesvang foredrag om tørvegravningens betydning.

Et skoleeksempel med Dr. Nielsen som bisidder

Med jævne mellemrum sætter Hardsyssel Historisk Samfund i sine nyhedsbreve fokus på det store frivillige arbejde, der dag ud og dag ind ydes i de mange lokalhistoriske arkiver i vores område.

Til dette nummer af nyhedsbrevet har vi besøgt Brejning Egnsmuseum og Lokalhistorisk Arkiv, der har til huse i Spjald gamle skole i Spjald i Ringkøbing-Skjern Kommune.

Der er 800 husstande i Brejning Sogn. 130 af dem er medlemmer af foreningen bag Brejning Egnsmuseum og Lokalhistorisk Arkiv. Omkring 100 møder op hver gang til de årlige generalforsamlinger.

Det vidner om, at der i sognet, hvor Spjald er hovedbyen, er livskraft bag og stor bevidsthed om at bevare og formidle lokalhistorien, så den samles op og er let tilgængeligt for alle generationer i dagligdagen. Ja, man kan i og for sig godt slå fast, at Brejning Egnsmuseum og Lokalhistorisk Arkiv er et skoleeksempel på den store frivillige indsats, der gøres overalt i det midt- og vestjyske for at sætte lokalhistorien i alle dens afskygninger ind i et perspektiv, som er nærværende i sognene.

Netop Brejning Sogn er bogstaveligt talt et skoleeksempel. Brejning Egnsmuseum og Lokal-

historisk Arkiv holder til i Spjald gamle skole i Skolegade. Det hele startede i 1973, efter at sognets seks skoler i 1970 var blevet sammenlagt i Spjald Skole i den daværende Videbæk Kommune.

Brugsuddeler Hans Lillelund og to lærere, Otto Gludsted og Birgit Klange, tog initiativ til at samle materialer fra de nedlagte skoler og placere dem i den gamle skole i Spjald. På den måde startede egnsmuseet i det små. I 1987 kom et lokalhistorisk arkiv til, så man med rette kunne bære navnet Brejning Egnsmuseum og Lokalhistorisk Arkiv. Det spreder sig efterhånden til bristepunktet i godt fyldte lokaler med historisk materiale, ting og sager og arkiver på tre etager i kælder, stueetage og på første sal.

Dr. Nielsen er altid lige ved hånden

Egnsmuseet og det lokalhistoriske arkiv ledes af en bestyrelse på syv medlemmer, to suppleanter og to "lærlinge". Det er også den flok, der fra den 1. oktober til den 1. maj mødes hver mandag formiddag for at samle op på, bearbejde og formidle lokalhistorien med en ret fast dagsorden:

- Vi mødes kl. 9 og starter med kaffe og rundstykker. Som tilbehør er der et glas Dr. Nielsen Bitter – og hvis folk er lidt "skvattede" den dag, kan der bevilges to.

Vi har alle hver vores opgaver, og vi arbejder fortrinligt sammen. Vi synes selv, at vi har en god arbejdsmoral. Det er ikke en snakkeklub, selv om der naturligvis også er aktuelle ting og sager fra byen og egnen, der skal drøftes og udveksles

Bestyrelse og suppleanter til bestyrelsen i Brejning Egnsmuseum og Lokalhistorisk Arkiv ved Spjaldstenen, der står foran egnsmuseets domicil i den gamle skole i Spjald. Stående fra venstre for stenen: Johannes Lund, Kurt Smith, Keld Jørgensen, Niels Kristian Kyndesen og Bent Kærgaard. Siddende fra venstre: Hans Erik Palmelund, Ole Olesen og Hanna Christensen. Til højre for stenen ses Asger Gynther Nielsen (tv) og Peder Brøde Holm. Ove Kristensen, der er medhjælper i egnsmuseet og lokalarkivet, men ikke medlem af bestyrelsen, var ikke til stede ved fotograferingen.

undervejs, fortæller fhv. dyrlæge Johannes J. Lund, der har været med lige siden lokalarkivets start og har været formand for bestyrelsen i næsten 35 år.

Der er mange gamle klenodier i Brejning Egnsmuseum, bl.a. i en stor udstilling med hovedsageligt gamle landbrugsmaskiner på loftet i bygningen. På billedet ses bestyrelsens formand Johannes Lund i udstillingen. Bagest ses Brejnings gamle ringriderfane fra omkring 1935.

Den modne alder og god økonomi

Dermed være også understreget, at folkene bag egnsmuseet og det lokalhistoriske arkiv er i den modne alder. Den yngste og eneste kvinde, Hanna Christensen, er med sine 64 år den yngste i flokken. Tidligere forstander på Brejninggaard Efterskole, Asger Gynther Nielsen, er med sine 91 år den ældste. Men som de alle udtrykker det med glimt i øjnene, da vi var på besøg i Spjald gamle skole mandag den 14. april: - Foreløbig arbejder vi støt og roligt. Men vi har yngre kræfter i venteposition til at tage over, når vi ældste ikke kan mere!

Økonomisk står det også godt til i Brejning Egnsmuseum og Lokalhistorisk Arkiv.

- Bygningen tilhører Ringkøbing-Skjern Kommune. Derfor betaler vi ikke for leje, varme, vand og el og internet, fordi vi i Arkivsamarbejdet i sin tid fik gennemført, at arkiverne i kommunens bygninger ikke skulle betale husleje.

Kommunen sørger for den udvendige vedligeholdelse. Vi betaler selv for den indvendige vedligeholdelse, men bl.a. i kraft af, at vi igennem årene er blevet doneret med forskellige arvegaver, er vi økonomisk uafhængige og absolut solvente, lyder det med vestjysk snusfornuft fra bestyrelsen og de andre gode kræfter, vi satte stævne til interview den mandag.

Så: De fysiske rammer for egnsmuseum og lokalhistorisk arkiv i Spjald gamle skole er altså rigtig gode. Økonomien er absolut positiv. Og der er i den grad engagement blandt de frivillige, der mandag efter mandag i sæsonen møder op for at tage en tårn for lokalhistorien. Indholdet i det, de frivillige arbejder med i det daglige både ude i sognet og indenfor i museets og lokalarkivets rammer, er i den grad også bemærkelsesværdigt. Her er nogle eksempler:

Eksempler fra arkivet

- Alle ejendomme på landet i sognet siden omkring 1590 er registreret efter matrikelnumre, adresser og ejernavne og er søgbare på foreningens hjemmeside www.egnsmuseum.dk. Tilsvarende er alle ejendomme i Spjald by indtil nu registreret på samme måde til år 1965. Resten kommer til efterhånden. I den sammenhæng er alle forsikringspapirer og protokoller for hver enkelt ejendom fra 1851 til omkring 1959 digitaliseret. Det har lettet arbejdet med registreringen af ejendomme meget.

- Gennem årene er der lavet videooptagelser med omkring 80 ældre mennesker i sognet, som lokalarkivet har på DVD, hvor samtalerne med de ældre om erindringer fra sognet er garanteret med billeder - og nu også på USB-stik til salg. For øjeblikket er man i arkivet i gang med redigering af 10. DVD i rækken. Som regel vises der ved den årlige generalforsamling en ny DVD. Ifølge folkene i lokalarkivet er det især den årlige afspilning, der trækker rigtig mange fra sognet til generalforsamlingen.

Hans Erik Palmelunds job i lokalhistorisk arkiv er bl.a. at optage videoer fra sognet og redigere optagelserne.

Dette foto viser hovedgaden i Spjald, stadig med brosten, omkring år 1950.

- Arkivet har også en stor samling af over 10.000 fotos. Man har lige investeret i en ny scanner, så man i høj kvalitet kan gengive fotos fra de gamle glasplader.

- Brejning Egnsmuseum og Lokalhistorisk Arkiv har på adressen www.egnsmuseum.dk en meget overskuelig, omfattende og let læselig hjemmeside. Den styres af 87-årige Keld Jørgensen, mens 91-årige Asger Gynther Nielsen samler alt materiale til offentliggørelse i alfabetisk orden fra de andre deltagere i arkivets arbejde, som bl.a. har fire computere til rådighed.

- Gennem årene er der udgivet en række bøger af folk fra bestyrelsen. Eksempelvis har Asger Gynther Nielsen udgivet en bog om Brejninggaard Efterskole og en om Brejning Kirke. Tidligere kommunaldirektør, Keld Jørgensen, har udgivet et hæfte om dels Spjald Hotel, dels om mindesmærker og andre "huggede" sten i Brejning Sogn.

- Vi sørger for, at alt det, vi får ind af materiale fra folk i sognet og andre, registreres straks. Vi vil have orden i tingene. Vi bestræber os også på, at folk, der henvender sig med dette og hint, får et fyldestgørende svar hurtigst muligt. Vi mener, det er med til at skabe en positiv bevågenhed i sognet om vores arbejde, lyder det fra folkene denne mandag formiddag.

Et stort egnsmuseum

Egnsmuseet i Spjald gamle skole er en god historie i sig selv. Det indeholder på tre etager et væld af gamle ting og sager fra sognet. Bl.a. er der flere permanente udstillinger – gamle landbrugsmaskiner, gammelt værktøj, en gammel skolestue, et gammelt køkken og en "pæn" stue.

- I forhold til byens størrelse har vi et stort egnsmuseum. Lokalerne er godt udnyttede, uden at der er tale om rod. Men det kniber efterhånden gevaldigt med plads. Vi tager dog stadig imod henvendelser med materialer af forskellig art. Så vurderer vi løbende, hvad vi har mulighed for at tage imod.

Generelt kan vi konstatere, at folk, der kommer på besøg i grupper eller enkeltvis, er ret overraskede over og fascinerede af, at der er SÅ mange ting og gode historier i vores egnsmuseum, siger de engagerede frivillige, som vi mødte denne mandag formiddag.

